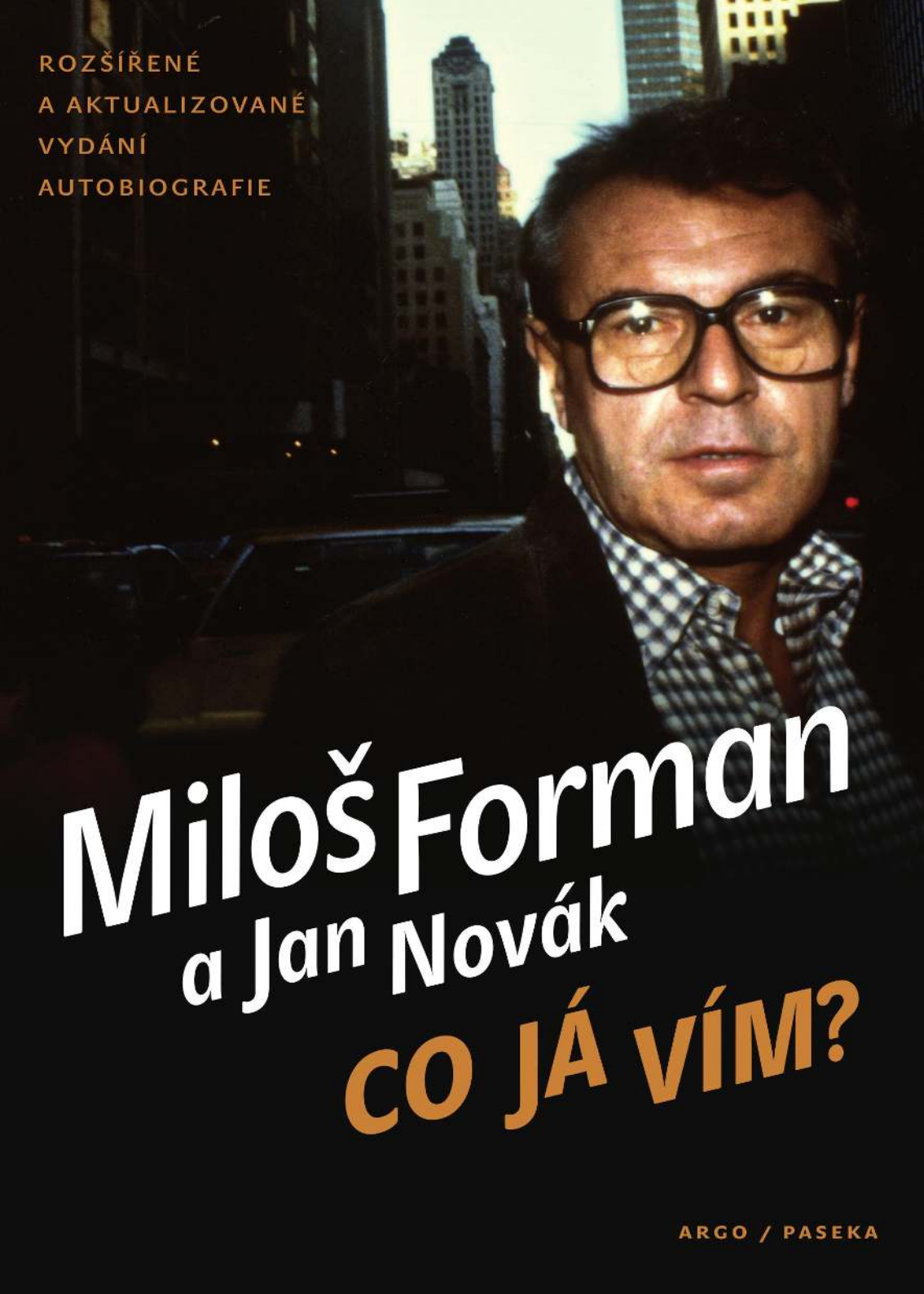

ROZŠÍŘENÉ
A AKTUALIZOVANÉ
VYDÁNÍ
AUTOBIOGRAFIE

A portrait of Miloš Forman, a middle-aged man with dark hair and thick-rimmed glasses, looking directly at the camera. He is wearing a dark jacket over a checkered shirt. The background is a dark, out-of-focus city skyline at night, with some lights visible on the buildings.

Miloš Forman a Jan Novák

CO JÁ VÍM?

ARGO / PASEKA

Miloš Forman
Jan Novák

Co já vím?

ROZŠÍŘENÉ
A AKTUALIZOVANÉ VYDÁNÍ
AUTOBIOGRAFIE

**Miloš
Forman**
a Jan Novák
CO JÁ VÍM?

ARGO / PASEKA

Copyright © Miloš Forman a Jan Novák, 1994, 2013

Translation © Jiří Josek, 1994

Translation © Jan Novák, 2013

© Argo, Paseka, 2013

ISBN 978-80-257-0937-5 (váz.)

ISBN 978-80-257-1125-5 (e-kniha)

Co tě nezabije...

25. března 1985 jsem seděl v jedné z předních řad Pavilonu Dorothy Chandlerové v Los Angeles, měl na sobě smoking a dokonale vyleštěné boty a kolem mě se to blyštělo flitry na šatech, z nichž mnohé stály víc než automobil.

Nominovali mě na Oscara za režii filmu *Amadeus*, filmové adaptace divadelní hry Petera Shaffera, která pojednává o obdivně nenávistném vztahu dvorního skladatele při habsburském trůnu Salieriho k Wolfgangu Amadeu Mozartovi. *Amadeus* byl můj devátý film. Předtím jsem režíroval čtyři filmy v Československu a čtyři v USA. *Amadeus*, podobně rozpolcený jako já, je americký film natočený v Československu. Znamenal pro mě letenku do Prahy po desetiletém exilu.

V Československu v té době vládl tuhý totalitní režim, který mě, emigranta, nutně považoval za zrádce. Komunisti vydrželi u moci víc než čtyřicet let a hodně ovlivnili můj život. Nebýt jich, asi bych neskončil za oceánem. Věřil jsem sice, že komunismus jednou padne, ale sotva se dalo čekat, že se toho ještě dožiju.

Mí rodiče byli vlastenci a více méně právě kvůli tomu zemřeli. Něco z toho kmenového pocitu prosáklo i do mě, a když jsem se najednou ocitl daleko od své země, kultury – a také od rodiny, která uvízla v Praze, pořád mě to táhlo zpátky. Jsem natolik sentimentální, že nemůžu být dost dobře sám sebou, když mě cokoli odřízne od krajiny mého dětství a já si nemůžu ověřit vzpomínky na to, co mě utvářelo. Cítil jsem se podivně neúplný, když jsem ztratil kontakt s místy, kde jsem dal svůj první gól nebo první pusu, kde jsem se naučil vařit guláš, kde jsem se

prvně opil a kde poprvé zakřičel: „Stop!“ Spojení bylo přerušeno a já cítil podivné vakuum.

Dlouho jsem se snažil do Prahy dostat, třeba jen na pár dní, na krátkou návštěvu, letmo ji obejmout, ujistit se, že vůbec ještě existuje, ale až po deseti letech mi vyšel ten plán s *Amadeem*. To jsem už přijížděl jako americký občan, který bude točit americký film, na kterém komunistická vláda vydělá americké peníze – právě ty dolary byly hlavním důvodem, proč mě do země vůbec pustili. Přestože mě po celou dobu natáčení sledovali, mohl jsem se alespoň načas podívat domů. A tak ještě dřív, než byl *Amadeus* natočen, a dlouho před všemi těmi nominacemi se mi ten film vyplatil.

Samozřejmě že se mi vyplatil i finančně. Byl vytvořen v nezávislé produkci na základě krajně neobvyklé domluvy mezi autorem Peterem Shafferm, producentem Saulem Zaentzem a mnou. Shaffer dal do banku svou hru a filmový scénář, já dva roky života a Zaentz veškerý základní kapitál. A vlastnictví dosud neexistujícího filmu jsme si rozdělili na tři díly. Celou tu transakci vymyslel můj agent Robby Lantz. Vešla se na pouhé dvě stránky obyčejného dopisu a právně neměla o moc větší váhu, než kdybychom si jednoduše plácli.

Oscar přináší milionové zisky, takže konkurence bývá mimořádná. S *Amadeem* jsem měl proti sobě tři skvělé režiséry: Roberta Bentona, Rolanda Jaffea a Woodyho Allena. A navíc, jako by to nestačilo, jednu skutečnou legendu filmového umění. V roce 1984 vytvořil David Lean výtečnou filmovou adaptaci klasického románu E. M. Forstera *Cesta do Indie*. Bylo mu šestaasedmdesát a z čistě sentimentálních důvodů by právě starý mistr měl být tím, koho si Akademie vybere.

Přesto jsem doufal ve vítězství, ale tak tajně, že bych to snad nepřiznal ani sám sobě. Krátce předtím jsem sice získal cenu Amerického sdružení režisérů, která s výjimkou dvou let předcházela Oscara po všechna ta léta, co tyto dvě ceny existovaly vedle sebe, jenže já si tu historickou statistiku vykládal leda tak, že stát se může cokoli. Otíral jsem si zpoceně dlaně do hebkého potahu křesla, a pokaždé když se na pódiu zrovna nic nedělo, jsem si v duchu drmolil řeč, kterou jsem si pracně sesumíroval.

Tohle smažení ve vlastní šťávě jsem si tu v Pavilonu Dorothy Chandlerové už prodělal několikrát. V šedesátých letech dvakrát neúspěšně, když

mé filmy *Lásky jedné plavovlásky* a *Hoří, má panenko* nezískaly Oscara za nejlepší zahraniční film. Ale taky jsem tu už vyhrál: v roce 1976 zde film *Přelet nad kukaččím hnízdem* získal Oscara za nejlepší režii a nejlepší film roku.

Z toho pamětihodného večera mi ale v hlavě zůstává podivný guláš dojmů a pocitů. Seděli tu tehdy vedle mě mí dva synové, dvojčata Petr a Matěj, kteří zrovna přiletěli z Prahy a skoro celou tu událost prospali. Bylo jim dvanáct a já je viděl poprvé po šesti letech, takže jsem je vůbec neznal. A protože jsem se s nimi zrovna začínal seznamovat, vzpomínku na mého prvního Oscara zabarvují i pocity docela jiného, hlubšího rázu. A když tedy přišla nominace v osmdesátém čtvrtém, rozhodl jsem se, že tentokrát si svou roli v té velké hře na Oscara vychutnám co nejvíc.

V životě jsem vždycky dělal všechno pro to, abych vyhrál. Vůle k vítězství patří k mým základním hnacím silám a všímám si jí i u jiných. Když snad nejlepší sportovec všech dob, Michael Jordan, dokázal silou vůle a ryzím mistrovstvím dovést svůj basketbalový tým k nejvyšším metám, rozbrečel se štěstím. Podle mě ale ten pláč nevyjadřoval nějaké čiré štěstí, kterým se člověk nafoukne jak balon a stoupá k nebi. Spíš jsem v něm viděl šťastné zadostiučinění člověka, který konečně dosáhl svého, úlevu, že všechna ta vleklá dřina je u konce, a poznání, že příští vítězství bude ještě větší dřina. Bylo to tvrdě vybojované štěstí outsidera, který ze sebe vymáčkl, co v něm bylo, a dočkal se odměny.

Možná tady roubuju své vlastní pocity a svou ctižádost na někoho jiného, ale u mě vždycky platilo, že vítězství bývá stejně těžké, jak je nádherné, a jiná možnost že neexistuje.

Nikdy jsem se neuměl přenést přes chvíle zmaru. Tím nemyslím chvilky trapnosti, kdy člověk někde stojí a doufá, že se propadne do země. Těch jsem si užil dost a vím, jak to chodí. Pozornost se odvrátí a život jde dál. Jenže dělat na něčem dlouho, dávat do toho všechno, co v člověku je, okouzlit, dokopat, zmanipulovat lidi, aby do toho šli taky, a dokázat, že tomu taky uvěří a že se tomu taky upíšou, a pak najednou vidět, jak to zdechne na něčím psacím stole a provinilý hlas po telefonu, samozvaný cenzor a lhář, prostřednictvím překladatele či prostřednictvím úsměvu vám sdělí „šmytec“ – tak tohle mě uvrhne do zimního spánku. Najednou nemám sílu

ráno vstát, denní světlo mě pálí v očích jako mýdlo a já je od sebe nemohu odlepit. Když se zvedám z postele, kolena z rosolu mi vypovědí službu a já se zhrouťím zpátky – ale pak se mým tělem rozline nepopsatelná záplava blaženosti. A bizarní je, že tenhleten pocit je tak skvostný, že se mu žádné ovace bližních, žádné vavříny a odměny nemůžou rovnat.

Ten večer si *Amadeus* vedl velice dobře.

Peter Shaffer už dostal Oscara za nejlepší scénář podle předlohy, F. Murray Abraham si odnesl poctu za hlavní mužský herecký výkon a další Oscary jsme dostali za výpravu, kostýmy, zvuk a masky. Nakonec nastoupil na pódium Steve Spielberg, muž, na kterého jsem tak netrpělivě čekal, a v ruce nesl obálku.

Cítil jsem, jak mi stoupá tlak – chtěl jsem, aby v té obálce bylo mé jméno –, ale zároveň jsem už nastavoval bradu úderu zklamání. Do tváře se mi vpalovaly reflektory a já si už chystal svůj rezignovaný úsměv a přitom jsem se soustřeďoval na ten kus papíru, který Spielberg vytahoval z obálky.

„A Oscara za režii získává...“ Nechal dramatickou pauzu, během níž jsem se rozhodl, že toho Oscara vlastně ani nechci, protože v tu ránu jsem ucítil, jak do mě udeřil pohled sta milionů očí, celá planeta civěla na mě a já, vyděšen náhle představou všech těch neodbytných fotografů, vlezlých obdivovatelů a akademiků, v záchvatu paniky ztuhl. Konečně Spielberg pohlédl mým směrem a přivolal mě k sobě. V tu chvíli se proud emocí přepnul a já ucítil záplavu hřejivého štěstí, nádherný elektrický šok, který mě vymrštil ze sedadla, a já pádil k pódiu a kolem mě se míhaly šmouhance dojmů, neskutečný sál, Spielberg jako stín potrásající mi rukou, a pak už svírám v dlaních těžkého Oscara, záruku nezávislosti, dalších filmů, které si udělám po svém, jistotu ještě svobodnějšího života.

Řekl jsem více méně to, co jsem si připravil, ale už při proslovu mi ta myšlenka zase vrtala hlavou. Proč já? Proč zrovna já? Proč já musím mít takovou kliku? Už řadu let mě pronásleduje pocit, že si všechno to bláznivé štěstí, všechny ty pocty a ceny nezasloužím a že na tomhle podivném kontě štěstí okrádám jiného o jeho podíl.

Jedinou chabou odpovědí, která mě kdy v této souvislosti napadla, je věta, kterou kdysi kdosi řekl a která zní: „Co tě nezabije, to tě posílí.“ Možná tady je ten důvod. Možná proto zrovna já.

A protože se na vítězství vždycky dost namakám, hned druhá věc, která mi prolítla hlavou, zněla asi takto: Tak jsem vyhrál, fajn. Ale tím jsem taky skončil. Štěstí nikdy nevydrží.

A v tu chvíli, vteřinu před tím, než na ciferníku deprese měla udeřit půlnoc, jsem si vzpomněl na starý český vtip. Manžel se vrátí nečekaně domů. Manželka na poslední chvíli stačí ukrýt milence ve skříni. Celé dvě hodiny tam sedí, obklopen vůní parfémů, růžových olejíčků, výtažků květů orchideje a vzrušujícího pižma, jasmínových mejdlíčků a dětského pudru, různých zásypů a vonných mastí. Nakonec se manželce konečně podaří dostat manžela z domu a milenec vyrazí ze skříně s výkřikem: „Honem, prosím tě! Nemáš tu někde aspoň kousíček hovna?“

Jako tříletý jezdec na svém nejkrásnějším vánočním dárku

část 1
ČÁSLAV

Němá opera

Nikdy jsem se příliš neohlížel zpátky do dětství. Ta doba pro mě zůstávala jen jakousi vzdálenou absurdní vidinou, podivnou směsicí děsivých, ale i nádherných vzpomínek.

Narodil jsem se ve středních Čechách v městečku Čáslav přímo na masivní dubové posteli svých rodičů. Psal se rok 1932 a ta postel stála v patrovém domku, který tvořil roh dvou prašných uliček nedaleko od místního nádraží. Okna shlížela na jedné straně do malého parčíku se stříbrnými smrky a duby a na druhé straně na cihlové domky s béžovou omítkou, které stály za okrasnými ploty v zahrádkách s květinovými záhony a ovocnými stromy.

Čáslav, jejíž historie sahá až do třináctého století, měla tehdy zhruba deset tisíc obyvatel. Vedle velkého gotického kostela, kam chodívali katolíci, a menšího protestantského kostelíka, kam chodívala v neděli na bohoslužby celá moje rodina, tu k největším pamětihodnostem patří náměstí, zabírající plochu menšího letiště. Tady se za středověku šikovaly celé armády, než vyrazily do boje.

Av tomto malém městě s velkým náměstím mě jednou jako čtyřletého či pětiletého vyvedli rodiče do jakéhosi obrovského sálu plného lidí. Muži měli kravaty, ženy róby, kouřilo se tu, povídalo, ozýval se smích. Jak jsme si razili cestu dlouhou řadou podél dřevěných lavic, byl jsem blíž jejich naleštěným botám než slavnostním tvářím. Usadili jsme se, světla v sále zhasla a tmu protnul svazek ostrých paprsků. Vycházel z dírký v zadní stěně, tak malé, že by ji snad ucpala mince, a rozšiřoval se v mohutný kužel světla, který na bílé plátno vpředu dopadal v podobě podivuhodných obrázků.

Popelavé tváře velké jako dům otevíraly ústa zvíci vrat a opět je zavíraly, ale nevydaly ani hlásku. Nebylo slyšet nic víc než vrčení mašiny odkudsi zezadu. Najednou se mihotavý obraz ztratil a místo něj naskočila na plátno náves s vesničany, kteří rovněž otevírali svá ústa neslyšně jako ryby. V mžiku byli i oni pryč, nahrazeni bílou stránkou, na níž se na vlnkách not pohupoval text libreta. Za chvíli i toto zmizelo a vrátily se opět ty velké hlavy. To už se ale postupně kolem mě začínal ozývat zpěv.

„Proč bychom se netěšili,
proč bychom se netěšili,
když nám pánbůh zdraví dá, zdraví dá...“

Lidé viseli očima na těch obrovských rtech na plátně a zpívali, nejprve potichu, nesměle, ale brzy se osmělili a za chvíli už hlaholili z plných plic.

To, na co jsme se dívali, byl dokumentární záznam opery Bedřicha Smetany *Prodaná nevěsta*, ale byl to němý dokument. Zřejmě se předpokládalo, že hudbu si obecnstvo domyslí.

Neměl jsem tehdy o existenci jakékoli opery ani ponětí. Slýchal jsem sice lidi zpívat v kostele, ale tohle bylo něco dočista jiného, zvláštního. A brzy za mnou vzlykla jedna dáma, o kousek dál popotáhla druhá, i pánové se opírali do zpěvu víc a víc a za chvíli už to brečelo všechno a celý sál se otřásal tou chytlavou melodií.

V demokratickém Československu třicátých let byli totiž lidi naměkko na lusknutí prstů. Za kopečkama v Německu Adolf Hitler žádal, aby pod jeho správu přešlo území s německým obyvatelstvem, a hrozil, že jestli československá vláda nevydá Sudety po dobrém, vezme si je po zlém.

Tu sobotní noc v třicátém sedmém nebo třicátém osmém jsem netušil, že se filmové obecnstvo takhle chová z nějakých zvláštních příčin. Domníval jsem se, že takovéto kolektivní plačky jsou na programu kina Pokrok večer co večer a moc se mi to líbilo. Byla to pro mě spíš legrace.

Rodiče mě pak do kina Pokrok vzali ještě jednou. Tentokrát se dávala Disneyova *Sněhurka a sedm trpaslíků* a ten film pro mě byl jako zjevení. Ty nádherné barvy, božská hudba, známý příběh, který se najednou zdál docela nový, až jsem nevěděl, co dělat. A tak jsem dělal to, co ostatní: řval

Slavím své desáté narozeniny u strýce Boleslava se sestřenicí Janou, Náchod 1942

smíchy, hýkal radostí, kousal se do rtů, tleskal trpaslíkům, miloval Sněhurku a strašně jsem chtěl, aby ta podívaná nikdy neskončila.

V té době byl největší honorací města Čáslav jistý pan Pick, majitel továrny na mýdla, která vyráběl i v podobě barevných figurek Disneyových trpaslíků. Už několik let jsem si umýval ruce Prófou, Šmudlou, Kejchalem, Stydlínem... Tohle ale muselo okamžitě skončit. Napochodoval jsem domů a všem jsem nařídil, že napříště se trpaslíků nikdo v domě ani nedotkne. Sundal jsem je z poličky v koupelně a uložil je do ozdobné krabice. Všude jsem je tahal s sebou. Často jsem zvedl víko, zálibně si je prohlížel a očuchával.